

GENDEROVÉ ROZDÍLY VE SKLOUBENÍ PRÁCE A RODINY: KOMPARACE ZEMÍ EU A ČESKÉ REPUBLIKY

GENDER DIFFERENCES IN WORK-FAMILY BALANCE: COMPARISON OF EU COUNTRIES AND THE CZECH REPUBLIC

Tereza Frömmelová – Filip Hon

Abstract

Balancing work and family responsibilities is essential for enhancing quality of life and enabling individuals to fulfill both professional and familial roles. This paper presents a gender-based analysis of EU countries regarding labor market support for work-family balance, with a particular focus on the Czech Republic. Using data from the Labour Force Survey, variables defining various facets of work and family life are identified. Findings reveal significant gender and international disparities across the EU in conditions supporting work-family integration. While working time flexibility is relatively high in the Czech Republic, part-time employment remains underutilized, impacting women who frequently interrupt their careers due to limited support and access to flexible work arrangements. Comparisons indicate that despite favorable labor market aspects, the Czech Republic has areas for improvement in gender equality and work-family balance opportunities.

Key words: work-life balance, gender differences, labour market, working time flexibility

JEL Code: J13, J16

Úvod

Seberealizace jedince z hlediska jeho životních cílů v zaměstnání a v rodinných plánech je s ohledem na časovou náročnost obou aktivit logicky často v kolizi. Jedinec následně musí dělat kompromisy, který ze svých životních plánů preferuje, zda kariéru či péči o dítě, a tedy i volí, která z jeho životních tužeb zůstane částečně nenaplněná. Tato volba je samozřejmě také často omezena prostým faktem souvisejícím s finanční náročností péče o dítě, kdy je jedinec z finančních důvodů nucen volit mezi trávením času péčí o dítě či prací. Péče o dítě pak mnohdy, zejména pokud tomu není přizpůsoben pracovní trh, působí jako překážka v dalším rozvoji kariéry.

Cílem příspěvku je srovnání členských států Evropské unie z hlediska realizovatelnosti sladění rodinného a pracovního života, a to v kontextu současného stavu poznání. Pro porovnání jsou využita data Výběrového šetření pracovních sil a zejména z ad hoc modulu z roku 2018. Tento ad hoc modul umožňuje podívat se na situaci, se kterou se potýkají lidé s rodinnými povinnostmi a zároveň povinnostmi na trhu práce v mezinárodním srovnání na úrovni EU.

První část příspěvku se věnuje rešerši současného stavu poznání z hlediska sladění rodinného a pracovního života za účelem seznámení se s hlavními tendencemi z hlediska politické scény v zemích EU.

Druhá část příspěvku se věnuje vstupní datové základně, představení jednotlivých proměnných charakterizujících aspekty rodinného života a jeho skloubení s ekonomickou aktivitou. Na základě těchto proměnných jsou pak porovnány státy Evropské unie.

1 Sladění rodinného života s prací z hlediska legislativy

S ohledem na skutečnost, že sladění rodinného života s prací je poměrně atraktivním politickým tématem, je možné sledovat několik stěžejních tendencí z hlediska ukotvení tohoto fenoménu v zákonech jednotlivých zemí. V České republice se například zvýšila flexibilita rodičovské dovolené, vedoucí ke zkracování meziporodních intervalů (Šťastná, 2019) nebo byla zavedena otcovská poporodní péče. Ta byla v roce 2019 využita u více než čtyřiceti procent narozených dětí a respondenty byla doba, po kterou jí mohli otcové čerpat, hodnocena jako velice přínosná pro celou rodinu. Otcovská nebyla využita zejména z důvodů finančních, případně u otců s velkou flexibilitou pracovní doby (Nešporová, 2020). Jinak je ovšem třeba říci, že většina opatření zůstala jenom na bázi diskuse v mediálním prostoru bez konkrétní realizace, jako byl v nedávné minulosti například návrh na zavedení příspěvku na auto pro rodiny se třemi dětmi (Krkoška, 2019).

Rodinná politika na úrovni členských států Evropské Unie je značně heterogenní (viz např. Missoc, 2024) a je možné říci, že ani transformace těchto politik není jednotná, státy přistupují k celé řadě rozličných opatření. Například ve Španělsku proběhla reforma daní s výsledkem zvýšení daňových úlev pro rodiče (Azmat and González, 2010), podobný systém volilo i Maďarsko u narozených třetího pořadí (Spéder et al., 2020), Francie se zaměřuje na rovnováhu mezi rodinou a prací balance například rozšiřováním služeb péče o nejmladší děti (Thévenon, 2016), rozšíření péče o děti nebo flexibilnější možnosti příspěvků na péči o děti v Rakousku (Sobotka, 2016), řada úprav byla přijata v reakci na klesající plodnost v devadesátých letech v post-socialistických zemí, problémem u některých z nich je nestabilita

politické scény, případně nedostatek zdrojů k realizaci plánovaných opatření (Frejka et al., 2016)

2 Struktura datového základu

Jako datový základ pro porovnání zemí Evropské Unie byl využit ad hoc modul Výběrového šetření pracovních sil z roku 2018.

Ad hoc modul Výběrového šetření pracovních sil z roku 2018, zaměřený na sladění pracovního a rodinného života, zkoumal vzorky populací ve všech zemích EU a dalších partnerských státech jako jsou Island, Norsko a Švýcarsko. Tento modul zahrnoval respondenty ve věku 18–64 let a byl proveden ve všech čtyřech čtvrtletích roku 2018 v 17 zemích, zatímco 14 států sbíralo data pouze ve druhém čtvrtletí. Odhaduje se, že se sběru zúčastnilo až několik desítek tisíc respondentů, přičemž přesné počty závisely na velikosti populace každé země a konkrétním přístupu ke vzorkování a dotazování. Většina dotazovaných odpovídala na otázky na konci standardního dotazníku Výběrového šetření pracovních sil. Národní odlišnosti v přístupech a velikosti vzorků zajišťovaly přizpůsobení místním podmínkám, což umožnilo získat rozmanitá data o pracovních a rodinných preferencích v rámci jednotlivých států.

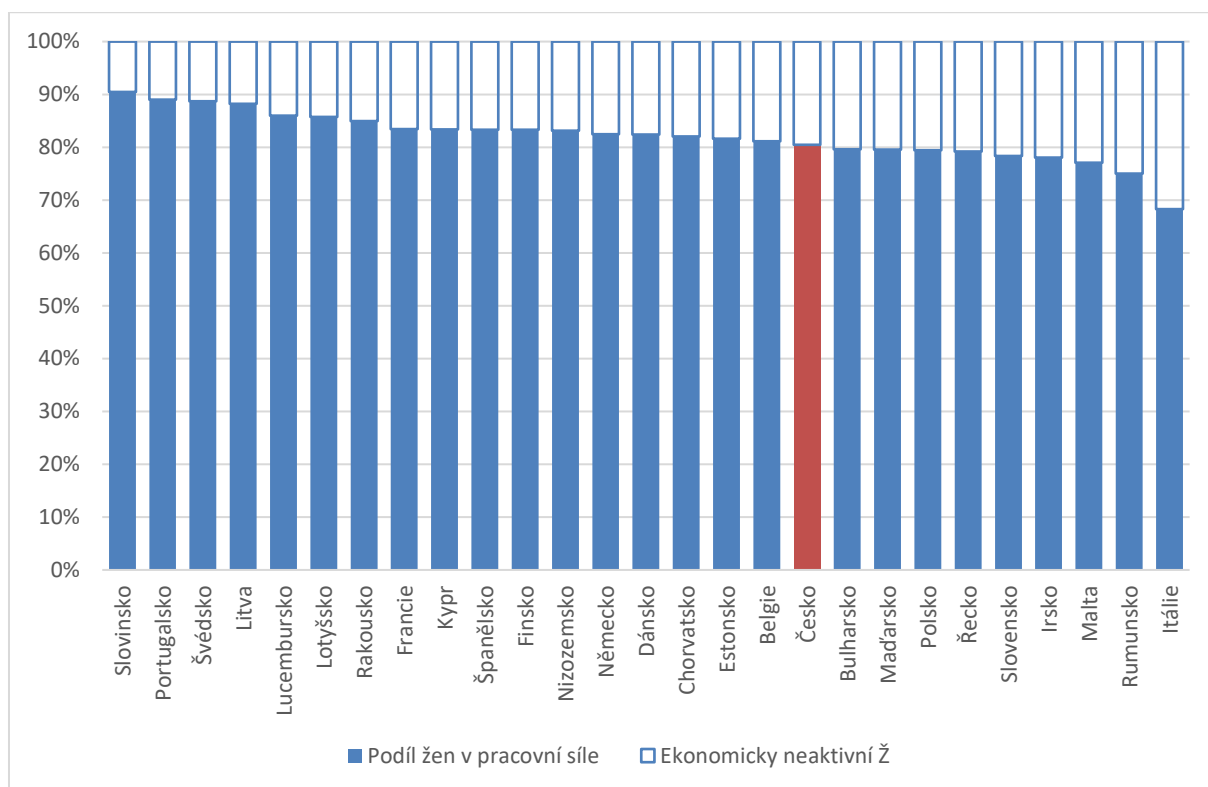
3 Proměnné definující work-life balance mezi zeměmi EU

3.1 Aktivita na trhu práce

Zastoupení jednotlivých pohlaví v pracovní síle (dříve definováno jako ekonomická aktivita) ukazuje, jaké procento žen, respektive mužů je aktivní na trhu práce. Ze zobrazených zemí je na prvním místě Slovinsko, kde je ekonomicky aktivních 90 % žen. Vysoké procento aktivity žen na trhu práce lze sledovat i v Portugalsku, Švédsku a Litvě, kde se rovněž hodnoty blíží 90 %. Naopak nejnižší participaci na trhu práci mají ženy v Itálii, kde je aktivních pouze necelých 70 % žen.

V České republice je ekonomicky aktivních 80 % žen, což je lehce podprůměrná hodnota, která řadí Českou republiku na třinácté místo. To i přes to, že Česká republika je zemí s tradičně vysokou ekonomickou aktivitou žen (Rychtaříková, 1997).

Fig. 1: Podíl žen v pracovní síle, země EU, 2018

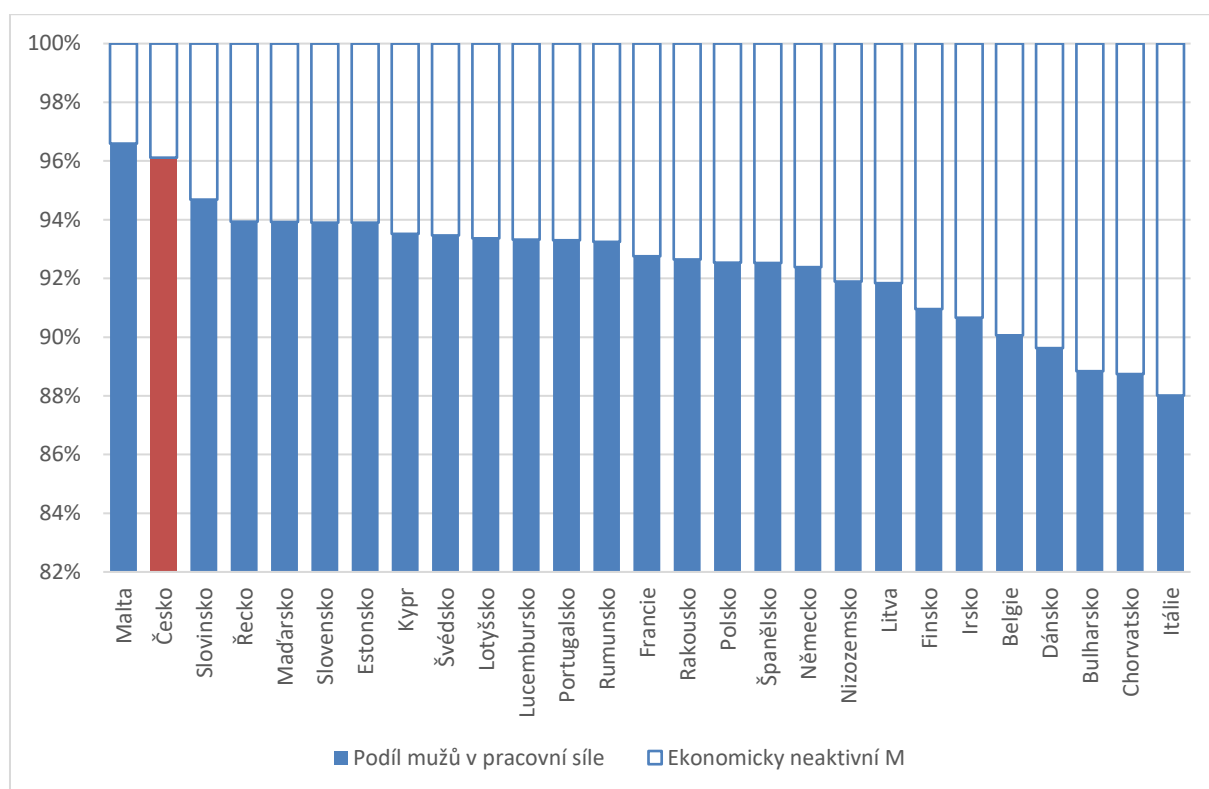

Zdroj: Výběrové šetření pracovních sil, Eurostat, 2018

Zapojení mužů na trhu práce je na druhou stranu v České republice druhé nejvyšší v Evropské Unii. Podíl Českých mužů v pracovní síle je 96 %. Větší zapojení je pouze na Maltě, kde je ekonomicky aktivních 97 % mužů.

Nejnižší ekonomická aktivita mužů je zaznamenána v Bulharsku, Chorvatsku a Itálii, kde je na trhu práce aktivních necelých 90 % mužů.

Fig. 2: Podíl mužů v pracovní síle, země EU, 2018

Zdroj: Výběrové šetření pracovních sil, Eurostat, 2018

3.2 Dosažené vzdělání

Proměnnou, kterou je vhodné z hlediska work-life balance uvažovat je vzdělanost populace. Především dosažení vyššího vzdělání je spojováno s proměnami reprodukčního chování a následně také s otázkami sladování pracovního a rodinného života (Brand & Davis, 2011).

Napříč Evropskou Unií panuje trend, kdy ženy dosahují terciárního vzdělání ve vyšší míře než muži. Jedinou zemí s opačným poměrem, ač vyváženým mezi muži a ženami, je Německo. Terciárního vzdělání dosahuje dle Výběrového šetření pracovních sil 32 % Německých mužů a 30 % Německých žen.

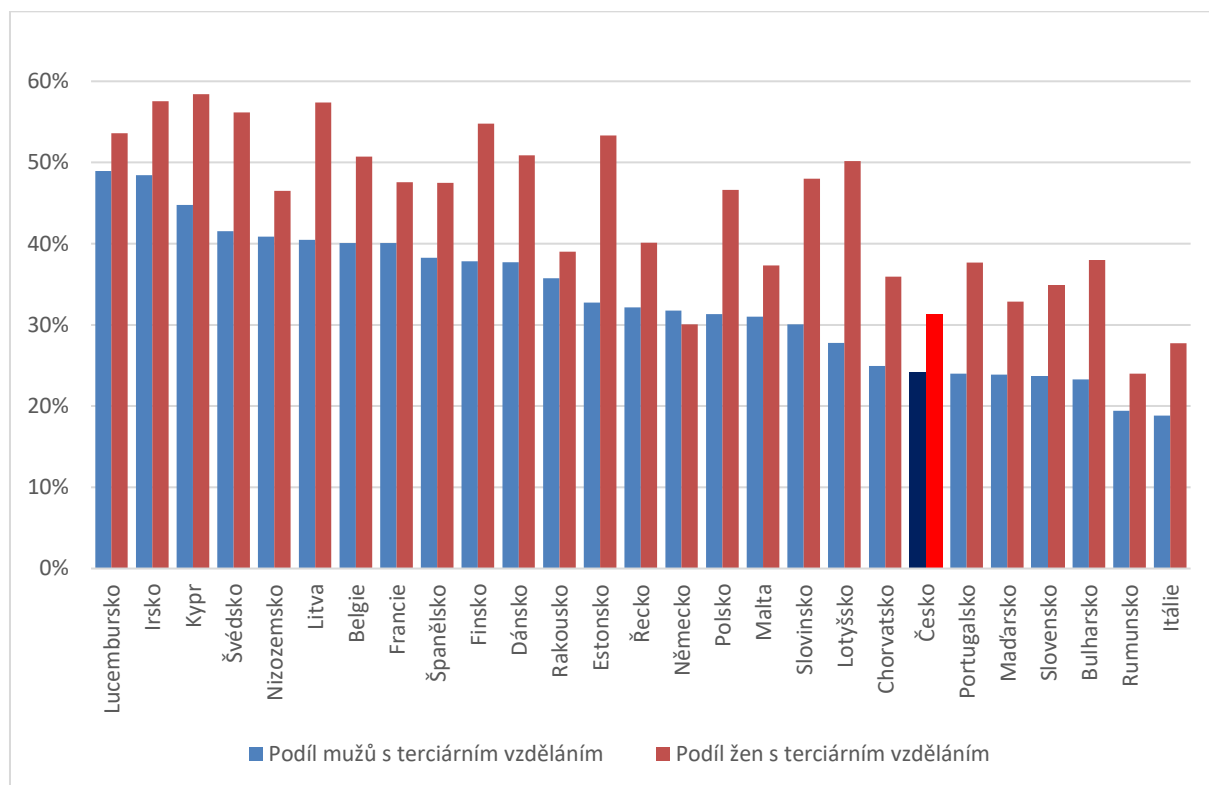
Největší podíl terciárně vzdělaných žen je zaznamenán na Kypru a v Irsku, kde vysokoškolského vzdělání dosahuje 58 % žen. Naopak nejméně dosahují terciárního vzdělání ženy v Itálii (28 %) a v Rumunsku (24 %).

Největší část mužů s ukončeným terciárním vzděláním žije dle LFS v Lucembursku (49 %) a v Irsku (48 %). Nejmenší podíl terciárně vzdělaných mužů je, stejně jako v případě žen, v Rumunsku (19 %) a Itálii (19 %).

Rozdíl mezi podílem terciárně vzdělaných mužů a žen zaznamenáváme nejvyšší v Lotyšsku (22 procentních bodů) a v Estonsku (necelých 21 procentních bodů).

Česká republika se v rámci EU řadí mezi méně vzdělané. Terciárně vzdělaných je v České republice pouze 24 % mužů a 31 % žen.

Fig. 3: Vzdělanost mužů a žen, země EU, 2018

Zdroj: Výběrové šetření pracovních sil, Eurostat, 2018

3.3 Kariérní pauzy

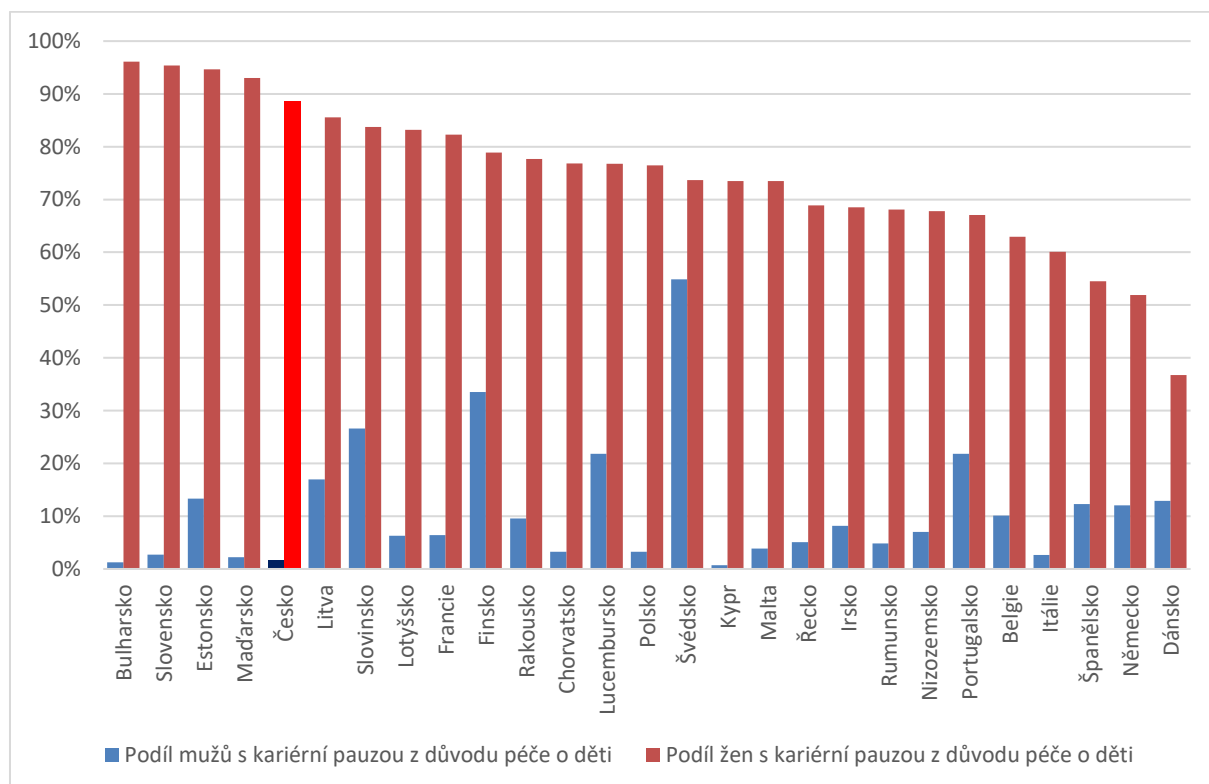
Ad hoc modul Výběrového šetření pracovních sil sledoval i míru přerušování kariéry (kariérní pauzy) z důvodu péče o dítě jako období, kdy jednotlivec přeruší nebo dočasně opustí svou pracovní kariéru kvůli péči o děti. Tento modul sleduje, jak kariérní pauzy ovlivňují zaměstnanecké poměry a pracovní trhy v rámci EU.

Přerušování kariéry z důvodu péče o dítě jsou ve všech srovnávaných zemích doménou žen. V Bulharsku přeruší kariéru z tohoto důvodu 96 % žen. Nad 90% hranicí jsou ženy i na Slovensku, v Estonsku a Maďarsku. V České republice kariéru přerušuje 89 % žen, což je pátá nejvyšší hodnota v rámci Evropské Unie. Nejméně častá jsou kariérní přerušování u žen v Dánsku, tam kariéru z důvodu péče o dítě přerušuje 36 % žen.

U mužů jsou přerušování kariéry z důvodu péče o dítě výrazně méně častá. Nejčastější jsou u mužů ve Švédsku (55 % mužů). V případě Švédska vidíme výraznou dělbu rolí, kariéru tam přerušuje „pouze“ 74 % žen.

I další státy severní Evropy vynikají vyšším zapojením v každodenní péči o děti. Ve Finsku přerušuje kariéru z důvodu péče o dítě 33 % mužů, v Litvě 17 % mužů a v Estonsku 11 % mužů. Další významné zapojení vidíme v Portugalsku (22 % mužů) a ve Slovinsku (26 % mužů). V ostatních zemích se jedná o nízké jednotky procent mužů.

Fig. 4: Zastoupení přerušování kariéry z důvodu péče o dítě u mužů a žen, země EU, 2018

Zdroj: Výběrové šetření pracovních sil, Eurostat, 2018

3.4 Zkrácené pracovní úvazky a flexibilita pracovní doby

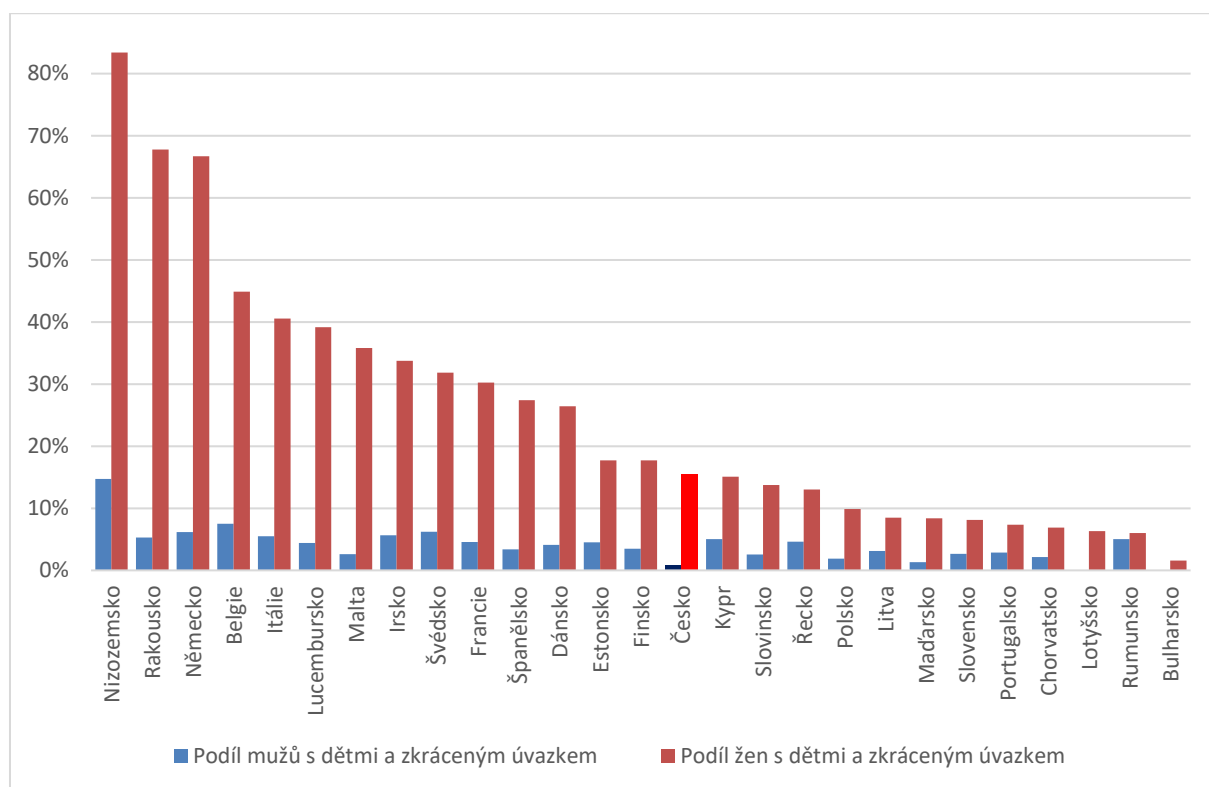
Míra zastoupení zkrácených úvazků reflektuje hned dvě roviny. Ukazuje, jak je trh práce v dané zemi flexibilní a také ukazuje, stejně jako předchozí téma, jaká je dělba zodpovědností souvisejících s dětmi mezi rodiči.

Zkrácené úvazky v souvislosti s péčí o děti jsou opět nejčastější mezi ženami. Mezi zeměmi EU jsou ale značné rozdíly ve výši podílu částečných pracovních úvazků mezi ženami s dětmi. Největší podíl žen s dětmi pracujících na částečný úvazek v Nizozemsku (83 %), Rakousku (68 %) a Německu (67 %). Naopak nejméně jsou částečné úvazky zastoupeny v Bulharsku, kde na částečný úvazek pracuje pouze 1,6 % žen s dětmi. V případě Bulharska je možné hledat souvislost s mírou kariérních přerušování žen, a tedy o celkové kariérní cestě Bulharských žen.

Mezi muži pečujícími o děti je zastoupení částečných úvazků v porovnání s ženami nízké. Nejčastěji pracují muži s dětmi na částečný úvazek v Nizozemsku (15 %) a Belgii (7,5 %). V Rumunsku vidíme, že zastoupení zkrácených úvazků mezi rodiči je obecně nízké, ale muži a ženy je využívají v podobné míře.

Česká republika se řadí k zemím s nízkým zastoupením částečných úvazků. V České republice pracuje na částečný úvazek 15 % žen. Zkrácený úvazek pak využívá pouze 1 % mužů s dětmi.

Fig. 5: Zastoupení zkrácených pracovních úvazků u mužů a žen, země EU, 2018

Zdroj: Výběrové šetření pracovních sil, Eurostat, 2018

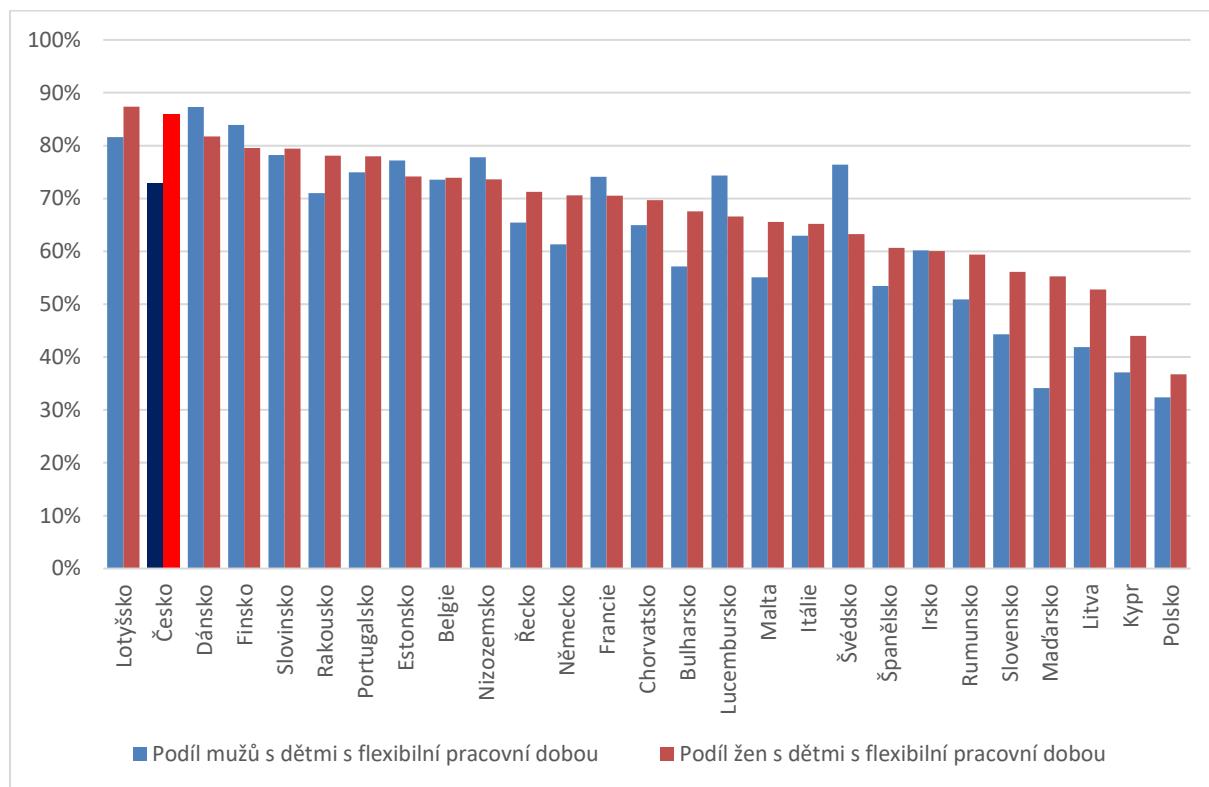
Flexibilní pracovní doba je, na rozdíl od zkrácených úvazků, rozšířená u mužů a žen obdobně ve všech zemích Evropské Unie. Mezi jednotlivými zeměmi jsou značné rozdíly, jak častá mezi pracovníky s dětmi je. Rozdíly jsou v případě některých zemí i mezi muži a ženami.

Mezi zeměmi s největším rozšířením flexibilní pracovní doby jsou především ty, kde nejsou nijak časté zkrácené úvazky. V jisté míře se tedy jedná spíše o substitut zkrácených pracovních úvazků než o komplementární opatření.

Největší část žen má flexibilní pracovní dobu k dispozici v Lotyšsku (87 %), Česku (86 %) a Dánsku (82 %). Naopak nejmenší část žen s flexibilní pracovní dobou najdeme v Polsku (37 %) a na Kypru (44 %).

Muži mají flexibilní pracovní dobu nejčastěji v Dánsku (87 %), Finsku (84 %) a v Lotyšsku (82 %). Naopak nejmenší zastoupení flexibilní pracovní doby mužů je v Polsku (32 %), Maďarsku (34 %) a na Kypru (37 %).

Fig. 6: Zastoupení flexibilní pracovní doby u mužů a žen, země EU, 2018

Zdroj: Výběrové šetření pracovních sil, Eurostat, 2018

Závěr

Z přehledu dat uvedeném v příspěvku je zřejmé, že mezi zeměmi Evropské Unie jsou značné rozdíly v přístupu péči o děti, a především o dělbu povinností mezi rodiče. Data Výběrového šetření pracovních sil umožňují vhled do typických modelů, jakými rodiče v zemích EU řeší rozhodování mezi kariérou a péčí o děti. Různé kombinace zkrácených úvazků, flexibilní pracovní doby a případně úplného přerušování kariéry jsou na jedné straně nástroji, jak se se situací vyrovnat, na druhou stranu pak i důsledkem. Příkladem je typicky právě přerušování kariéry, které může být důsledkem neflexibilního trhu práce, a tedy nemožnosti postarat se při nějaké formě pracovního úvazu o děti.

Za cenu určitého zjednodušení by bylo možné shrnout několik základních tezí vyplývajících z prezentovaných zjištění. Flexibilní pracovní doba je častější v těch zemích, kde je méně časté využití zkráceného pracovního úvazku. Jedná se o další způsob, jak jsou rodiny

schopny si rozdělit péči o děti při plném úvazku. Výjimku tvoří země severní Evropy, které jsou vzhledem k pracujícím rodičům, jak se zdá, přívětivější.

V zemích, kde nejsou ve větší míře rozšířeny zkrácené úvazky častěji dochází k přerušení kariéry z důsledku péče o dítě výhradně ze strany ženy. Zdá se tedy, že žena nejspíše přeruší svou ekonomickou aktivitu, když jsou děti menší. Když jsou pak větší, vrací se minimálně muž, spíše ale oba rodiče, na plný úvazek. Opatřením, které jim pak pomáhá ve skloubení rodičovství a práce je právě flexibilita pracovní doby. Česká republika je následně zemí, kde je typický spíše model sladění rodinného života s prací spočívající v přerušení kariéry ženy a nižším využitím částečných úvazků a dalších možností sladění rodinného života s prací.

Dalším směrem, kterým by se výzkum tématu měl ubírat, je zjistit, zda mají tyto rozlišné přístupy vliv na motivaci mít děti. Zejména zda v zemích, kde se zdá dělba péče o děti rovnoměrnější, mají rodiče tendenci mít v průměru více či méně dětí.

Literatura

- Azmat G. and González L. (2010) Targeting Fertility and Female Participation Through the Income Tax. *Labour Economics* 17(3): 487–502.
- Brand J. E., & Davis D. (2011) The Impact of College Education on Fertility: Evidence for Heterogeneous Effects. *Demography*, 48(3), 863–887. <https://doi.org/10.1007/s13524-011-0034-3>.
- Frejka T., Basten S.G., Abolina L., et al. (2016) Fertility and Family Policies in Central and Eastern Europe after 1990. *Comparative Population Studies* 41(1): 3–56.
- Krkoška D. (2019) Příspěvek na auto pro rodiny se třemi dětmi. Babiš chce řešit problém s nízkou porodností. *SeznamZprávy*, 29 July, 17.
- Missoc (2024) Database, Comparative tables. Available at: <https://www.missoc.org/missoc-database/comparative-tables/>.
- Nešporová O. (2020) Zkušenosti rodičů s otcovskou poporodní péčí. *Fórum sociální politiky* 14(2): 32–36.
- Rychtaříková J. (1997). Nechci této společnosti namlouvat, že se nic neděje. *Demografie*, 39(4), 267–268.
- Sobotka T. (2016) The European Middle Way? Low Fertility, Family Change, and Gradual Policy Adjustments in Austria and the Czech Republic. In: Rindfuss RR and Choe MK (eds) *Low Fertility, Institutions, and their Policies, Variations Across Industrialized Countries*. Cham: Springer, pp.131–163.

Spéder Z., Murinkó L. a Oláh L.S. (2020) Cash support vs. tax incentives: The differential impact of policy interventions on third births in contemporary Hungary. *Population studies*. Abingdon: Taylor&Francis. 39-54.

Šťastná A. (2019) Změny nastavení rodičovského příspěvku v Česku a jejich možný dopad na reprodukční chování. *Český sociologický časopis* 55(1): 31–60.

Thévenon O. (2016) The Influence of Family Policies on Fertility in France: Lessons from the Past and Prospects for the Future. In: Rindfuss RR and Choe MK (eds) *Low Fertility, Institutions, and their Policies, Variations Across Industrialized Countries*. Cham: Springer, pp.49–76.

Kontakt

Tereza Frömmelová

Vysoká škola ekonomická, katedra demografie

Náměstí W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3

tereza.frommelova@vse.cz

Filip Hon

Vysoká škola ekonomická, katedra demografie

Náměstí W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3

filip.hon@vse.cz